

Cuprins

Introducere	5
Societatea lichidă	7
Înainte ca racul	9
A fi în văzul lumii	21
Bătrânii și tinerii	35
Online	59
Despre telefoanele mobile	87
Despre conspirații	99
Despre mass-media	113
Diferite forme de rasism	159
Despre ură și moarte	189
Între religie și filosofie	199
Educația cea bună	237
Despre cărți și alte lucruri	257
Cea de-a Patra Romă	295
De la prostie la nebunie	329

Umberto Eco

Cronicile
unei societăți lichide

Traducere de Oana Sălișteanu și Maria Boghiu

POLIROM
2016

În toată povestea asta un singur lucru e limpede: fascinat de intrarea în scenă a acestui problematic domn Rana și de această năvălire dintr-un spațiu imaginar în altul (ca în *Hellsopoppin'*, în care, în timpul unui bal, dau buzna niște indieni călare ce ieșiseră din greșeală dintr-un alt film), eu până la urmă nu mai știu, așa cum vă și demonstrez acum, la ce anume făcea reclamă spotul publicitar respectiv. De fapt nu e vorba de un fenomen inedit. Tot mai des se întâmplă ca, dacă scheciul e atrăgător sau de-a dreptul memorabil (probabil că mai țineți minte celebrul *Buona sera!*), să ne amintim situația comică, dar nu și produsul la care se face reclamă.

È clar că, pentru ca marca să fie ținută minte, trebuie să fie inclusă în replica finală, eficace și memorabilă. Să ne gândim la *No Martini, no party!*, la sceneta cu copilașul care greșea numele Simmenthal sau la clasicul *Carosello* cu inspectorul Rock, care mărturisește: „Și eu am comis o greșeală: nu am folosit niciodată briantina Linetti!”.

De ce alte reclame și mai ales alți sponsori sunt într-atât de sinucigași încât, de dragul unei replici, renunță la fixarea în memorie a logoului produsului? Mărturisesc că aceasta e un mister pe care nu am reușit încă să-l deslușesc.

2005

Crima noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi

Sunt de părere că, dacă uraganul care a distrus New Orleans n-ar fi găsit un pământ excavat, nivelat, dragat, despădurit, jefuit, efectele sale ar fi fost mai puțin dezastruoase. Cred că în legătură cu asta suntem cu toții de acord. Dezbaterea adevărată e legată de întrebarea dacă uraganul de aici și tsunami-ul de acolo sunt cauzate de supraîncălzirea planetei. Spun din capul locului că, deși nu sunt deținătorul unei cunoașteri științifice în domeniu, sunt convins că schimbarea multor condiții ale mediului provoacă fenomene care nu s-ar fi petrecut dacă ne-ar fi păsat mai mult de soarta planetei și deci mă declar pentru Protocolul de la Kyōto. Dar cred și că tornadele, cicloanele și taifunurile au existat dintotdeauna, altfel nu am fi avut frumoasele pagini din Conrad sau bine-cunoscutele filme dedicate acestor dezastre.

Mă gândesc chiar că în secolele trecute au avut loc cataclisme îngrozitoare ce au ucis zeci de milioane de persoane și poate că s-au petrecut la aceeași foarte scurtă distanță temporală care s-a scurs și între tsunami-ul asiatic și uraganul american Katrina. Despre

unele dintre ele am auzit vorbindu-se, despre câteva, cum ar fi cutremurele de la Pompeii și de la Lisabona, a apărut chiar o literatură, despre altele, cum ar fi erupția vulcanului Krakatoa, au circulat informații imprecise și înspăimântătoare, dar cred că e justificat să presupunem că zeci și sute de alte cataclisme au secerat coastele și populațiile îndepărtate în timp ce noi ne ocupăm cu altceva. În lumea globalizată viteza informației face posibil să aflăm imediat despre orice eveniment tragic petrecut chiar și în cel mai îndepărtat colț al globului și de aceea avem impresia că în timpurile noastre au loc mai multe cataclisme decât pe vremuri.

De pildă, cred că un spectator mediu al televiziunii se întreabă din pricina cărui virus misterios or fi atâtea mame care își omorâă copiii. Și aici e greu să dăm vina pe gaura din stratul de ozon. Trebuie să fie altceva dedesubt. De fapt chiar este altceva, dar nu dedesubt, ci deasupra, în sensul că nu e nici secret, nici ascuns. Infanticidul a fost dintotdeauna, de-a lungul veacurilor, un sport destul de practicat. Grecii mergeau la teatru să plângă soarta uneia ca Medeea, care, cum se știe, cu niște milenii în urmă, își omorâă fiii – și asta doar ca să-i facă în ciudă bărbatului său. Cu toate acestea, ca să ne mai consolăm, din șase miliarde de locuitori ai planetei, mamele asasine au reprezentat un procent cu multe zero-uri în față. Deci să încercăm să nu le privim cu suspiciune pe toate doamnele cu cărucior care trec pe lângă noi.

Și totuși, cei care văd telejurnalele noastre au impresia că trăim într-un cerc al infernului lui Dante, în care nu numai că mameleucid câte un copil pe zi, ci și puștii de 14 ani trag în oameni, extracomunitarii tâlhăresc, păstorii taie urechi, tații își răpun întreaga familie cu focuri de pușcă, sadicii injectează înălbitor în sticlele de apă minerală, nepoții afectuoși își tranșează unchii. Firește că toate sunt adevărate, dar din punct de vedere statistic totul e în limite normale; căci nimeni nu-și mai amintește de anii fericiți și pacifici de după război când în mașina de făcut săpun fierbeau domol niște vecini, când Rina Fort, cu un ciocan, despica țestele copiilor aman-tului și când contesa Bellentani deranja supeurile VIP cu focuri de revolver.

Or, dacă e „aproape” normal ca din când în când o mamă să-și omoare copilul, e mai puțin normal ca atâtea americani și irakieni să sară în aer în fiecare zi. Despre copiii uciși știm totul, în schimb despre numărul morților adulți mult prea puțin. Ziarele serioase mai întâi dedică niște pagini problemelor din politică, economie, cultură, apoi altele situației de la bursă, anunțurilor economice și acelor anunțuri funebre ce constituiau lectura pasionată a bunicilor noastre, după care, cu excepția unor cazuri ieșite din comun, dedică doar câteva pagini crimelor și ororilor. Cu ceva timp în urmă se ocupau chiar și mai pe scurt decât astăzi de aceste subiecte, astfel

incât cititorii insetați de sânge trebuiau să cumpere publicații anume orientate pe această temă, cum era *Crimen*, de pildă; și, să ne amintim, renunțau la mica bătălie legată de emisiunile TV în favoarea revistelor ilustrate pe care le găseau la coșor.

Acum însă teledjurnalele noastre, după știrile firești despre războaie, măceluri, atacuri teroriste și altele asemenea, după câteva prudente indiscreții pe seama actualității politice care să nu îi sperie însă prea mult pe telespectatori, își încep șirul de informații despre delictе, despre matri-sororo-uxoro-fratri-patri-infanticide, despre tâlhării, răpiri, schimburi de focuri. Și, pentru ca telespectatorul să nu-i lipsească nimic, în fiecare zi cerul pare a se revârsa în cascade peste regiunile noastre și plouă cum n-a mai plouat niciodată pe pământ, încât potopul lui Noe, în comparație cu vremurile acestea, pare un mic incident hidraulic.

Aici chiar că e ceva dedesubt sau, mai bine zis, deasupra. Căci, nevrând să se compromită prin niște știri ce pot fi primejdioase din punct de vedere politic și economic, directorii Tele-Niagarelor noastre au optat pentru materialele de tip *Crimen*. O frumoasă secvență cu căpătâni despicate cu toporul îi face pe oameni cumiți și nu le împuie capul cu cine știe ce bazaconii.

2005

Poate că Agamemnon era mai rău decât Bush

Stau în tren și citesc ziarul, când un domn de lângă mine deschide discuția: „Ați citit în ce vremuri trăim? Poate că ați citit azi despre cel care și-a ucis soția gravidă. Și despre cei doi care au masacrat familia vecină pentru că dădeau radioul prea tare? Dar prostituata româncă ce și-a infipt umbrela în ochiul unei fete cu care se certase din nimic? Și câte mame în ultima vreme nu și-au ucis copiii? Și cel care și-a omorât fiica (inutil s-o spunem, extracomunitar și musulman pe deasupra) pentru a o împiedica să se mărite cu un creștin? Și, mergând mai încolo, fata din Novi care și-a ucis mama și fratele cel mic? Și cei ce au răpit copilul vecinilor, după care i-au luat viața pentru că plângea? Dar ce se întâmplă?”

Eu îi spun că, evident, nu știe tot. Dacă ar fi citit cu atenție ceea ce am citit eu (poate pe internet), și-ar fi dat seama că lista nu se încheia aici.

Ați citit povestea aia din Piacenza? Pentru a câștiga favorurile celui care urma să-i asigure succesul întreprinderilor sale, un anume Mennini i-o pune la picioare pe fiică-sa, știind prea bine că acela nu are scrupule și o va batjocori cumplit, după care pleacă liniștit ca un papă în călătoria lui de afaceri. Între timp, cum soțul e departe,

un gigolo în care se puneau multe speranțe, un anume Egidi, se apucă s-o consoleze pe doamna Mennini, devine amantul ei, se aranjează cum nu se poate mai bine, căsătorindu-se cu ea; iar când Mennini se întoarce din călătoria sa, îl omoară, cu colaborarea doamnei. Dau vina pe nu se știe cine, se arată îndurerăți la înmormântare, dar fiul Mennini înțelege intențiile lor ascunse, se întoarce din străinătate, unde făcea un Erasmus, îl omoară pe Egidi, după care, nemulțumit, îl omoară și pe mama lui (de altfel sora lui e cea care încearcă să-l salveze oferind indicii false celor ce întrebau de el). Doamne, ce grozâvii, ce grozâvii, oftează domnul.

Dar doamna Medi din Molfetta? Bărbatul o lasă, iar ea, pentru a se răzbuna, știind că el e foarte atașat de copii, îi ucide. „Cu adevărat nu mai există credință. Unii își tăiau testiculele ca să-i facă în ciudă soției, dar asta omoară sânge din sângele ei pentru a-și infuria soțul”, se lamentează vecinul meu de compartiment, „dar pot fi numite mame ființele astea? Eu zic că e influența televiziunii și a acelor programe violente făcute de comuniști”.

Îl prezez și mai tare. Poate domnul nu a citit istoria aceluia Croni din Saturnia care mai întâi, nu mai știu dacă din rațiuni ce țin de moștenire, îi taie testiculele tatălui său, după care, cum nu își dorea copii, și pe bună dreptate, după experiența raportului său filial, îl face pe nevastă-sa să avorteze, devorându-și copiii nenăscuți. Domnul spune: „Poate era afiliat la o sectă satanică, poate că în tinerețe arunca bolovani peste mașini de pe podul autostrăzii și poate că la el în sat cu toții îl considerau o persoană cumsecade. Și chiar în ziarul pe care îl citiți se face deja elogiul avortului și al căsătoriei între travestiți...”.

Dar să știți, îi zic eu, că delictele sexuale în majoritatea lor au loc înăuntrul nucleului familiei. Poate că ați auzit de acel Lai din Battipaglia care a fost ucis de fiul său, după care fiul se culcă cu mama lui până când aceasta nu mai suportă situația și se sinucide. Iar într-un orașel nu foarte îndepărtat frații Tiesti mai întâi îșiucid fratele vitreg din tot felul de interese, apoi unul dintre cei doi devine amantul soției celuilalt, iar acesta, pentru a se răzbuna, îl omoară fiii, îi pune la proțap, îi oferă fratelui să-i mănânce, care se îndoapă fără să știe ce înghite.

Doamne Dumnezeule, zice interlocutorul meu, dar erau italieni sau extracomunitari? Nu, îi explic eu, am trișat puțin cu numele și cu locurile. Erau cu toții greci, iar poveștile astea nu le-am citit în ziar, ci în dicționarul de mitologie. Domnul Mennini era Agamemnon, care își sacrifică fiica zeilor pentru a fi biruitor în expediția împotriva Troiei, tânărul Egidi, care apoi îl ucide, este Egist, iar soția necredincioasă e Clitemnestra, care va fi apoi ucisă de fiul Oreste. Doamna Medi era Medeea, domnul Croni era Cronos, Saturn la romani, domnul Lai era Laios, cel ucis de Oedip, iar soția care face incest era

Iocasta; în fine frații Tiesti erau Tiest, cel care-și mănâncă fiii, și fratele său Atreu. Iar acestea – și nu numai nunta lui Kadmos cu Harmonia – sunt miturile fondatoare ale civilizației noastre.

Pe vremurile acelea despre aceste istorii se scria uneori câte o tragedie sau câte un poem, pe când în zilele noastre ziarele pândesc orice fapt însângerat pentru a umple două sau trei pagini. Dacă mai calculați și că azi suntem șase miliarde, iar pe atunci populația lumii cunoscute nu depășea câteva zeci de milioane, și dacă ne raportăm proporțional, erau mai multe crime atunci decât acum. Asta cel puțin în viața de zi cu zi, excluzând așadar războaiele. Și poate că Agamemnon era chiar mai rău decât Bush.

2007

Să nu mai aud de străzi!

Știu că vara – și mai ales în mijlocul lui august – nu sunt prea multe noutăți despre care să se vorbească, în afară de niscai masacre de prin Georgia, care oricum interesează mai puțin decât olimpiada, dar săptămânile astea am fost șocat de reluarea unei teme pe care aș îndrăzni s-o calific drept eternă. S-a reluat la un moment dat discuția pentru că s-a dorit să se dedice o stradă unui personaj compromis în regimul fascist sau unor figuri controversate, cum ar fi Bettino Craxi, sau să se renunțe la numele altor străzi, de pildă, în Romagna, unde, trecând prin centrele mai mici, te uimește multitudinea de străzi ce se numesc Carlo Marx sau Lenin. Sincer, consider că această situație a devenit insuportabilă și există o singură soluție: să se interzică prin lege ca o stradă să poarte numele cuiva care a murit de mai puțin de o sută de ani.

Firește, cu o lege a celor o sută de ani, în afară de Karl Marx, în 2045 se va găsi cineva care să închine o stradă memoriei lui Benito Mussolini, dar nu vă neliniștiți, nepoții noștri, care atunci vor avea peste 40 de ani, ca să nu mai zic de strănepoții noștri, vor ști prea puține despre acest personaj. Azi cuvioșii catolici ai Romei se plimbă liniștit pe strada Cola di Rienzo^{*}, fără să știe că și acest personaj a avut parte de un Piazzale Loreto și că aceia care au

* Cola di Rienzo (Roma, 1313-1354) a fost o figură politică a Evului Mediu de orientare antipapală și anticlericală, bun orator, considerat ultimul tribun al Romei. A fost în repetate rânduri închis, surghiunit și acuzat de erozie și în cele din urmă judecat și ucis, după care corpul său a fost expus public la Roma, la fel ca în cazul lui Mussolini, al cărui cadavru a fost atârnat la Milano, în Piazzale Loreto, la 25 aprilie 1945 (n.tr.).

inchinat memoriei lui o stradă atât de importantă au fost masonii din perioada postrisorgimentală, în semn de frondă față de papă.

Mai trebuie luat în calcul și un alt fapt, măcar din respect pentru morți, și anume că, dacă îi dedici cuiva o stradă, reușești în modul cel mai simplu să-l condamni la uitarea publică și la un anonimat sonor. Cu excepția unor rare cazuri, cum ar fi Garibaldi sau Cavour, nimeni nu știe cine sunt personajele cărora li s-a inchinat o piață sau un bulevard, iar dacă acest lucru se știa odinioară, personajul în cauză a sfârșit prin a deveni în memoria colectivă doar o stradă și atât. În orașul meu natal am trecut de mii de ori pe strada Schiavina fără să mă întreb vreodată cine o fi fost acela (acum știu, era un scriitor de anale istorice din secolul al XIX-lea), pe strada Chenna (acum știu cine a fost, am acasă opera lui legată de episcopatele din Alessandria, 1785), ca să nu mai zic pe Lorenzo Burgonzio (și aflu târziu, de pe internet, că era autorul lucrării *Consemnări istorice în onoarea Mariei Santissima della Salve – Le notizie storiche in onore di Maria Santissima della Salve*, Vimercati Editore, 1738).

Îi provoc pe milanezii care locuiesc pe străzile Andegari, Cusani, Bigli sau Melzi d'Eril să spună cine au fost cei care au meritat această onoare; poate cineva care a studiat mai mult știe că Francesco Melzi d'Eril a fost vicepreședintele Republicii Italiene în perioada napoleoniană; și mai cred că pietonul de rând, dacă nu e istoric de profesie, știe destul de puține despre familiile Cusani, Bigli sau Andegari (printre altele unii susțin că numele acesta provine de la cuvântul celtic *andeghee*, care înseamnă „păducel”).

Dar nu numai toponomastica condamnă la *damnatio memoriae*; se mai poate întâmpla și ca numele unui personaj meritoriu să fie asociat cu o stradă rău famată, iar numele nefericitului să fie folosit în veacul vecilor în contexte deochete. Întorcându-mă cu gândul la Torino din perioada studenției mele, îmi amintesc că strada Calandra, care cinstea memoria respectabilului scriitor din secolul al XIX-lea Edoardo Calandra, era în chip răutăcios (și pentru tradiționaliști în chip trist) asociată cu nu mai puțin de două case de toleranță. Iar în Piața Bodoni, inchinată unui mare tipograf, unde se găsea sediul unui faimos conservator, era pe atunci cuibul nocturn al homosexualilor (incercați să vă imaginați cum era asta în anii '50). De aceea toponimul îl desemna prin metonimie (adică prin referire la recipient pentru a denumi conținutul) pe cel care se dedica unor plăceri diferite de cele ale tipografiei și ale muzicii clasice. Ce să mai spun că la Milano bordelul cel mai frecventat de soldați se găsea în strada Chiaravalle și că nimeni nu mai putea pronunța numele acestei nobile și renumite abații fără să râdă pe sub mustață.

Dar atunci ce nume să dăm străzilor? Cei din administrația publică neputând să sape în repertoriul de familie al unor figuri fasciste ca Bottai sau Italo Balbo, vor trebui să facă un efort de imaginație și